

علل و پیامدهای افول سرمایه‌گذاری در ایران

کاهش سرمایه‌گذاری در آب، برق و گاز به میزان منفی ۵۲/۸ درصد، عامل اصلی در عدم نوسازی شبکه‌ی فرسوده‌ی آب و جلوگیری از نشت آب، تداوم بهره‌وری پایین در شبکه‌ی توزیع برق و عدم گسترش ظرفیت‌های تأمین گاز موردنیاز صنایع و مصارف خانگی است که در سال‌های اخیر به قطع پیایی آب، برق و گاز در مناطق مختلف کشور منجر شده است.

در ۴۸ سال گذشته اقتصاد ایران با شوک‌های جدی منفی مواجه بوده است؛ بی‌ثباتی‌های ناگزیر اوایل انقلاب، هشت سال جنگ با عراق، تنش بر اثر اختلافات جناحی در دوره‌های مختلف که دولت را زمین‌گیر کرده، افت شدید قیمت جهانی نفت در برخی سال‌ها، تقابل فرهنگی در جامعه بر سر ویدیو، ماهواره، شکل پوشش و سبک زندگی مردم، سقوط ارزش ریال، تورم بالا و کاهش قدرت خرید مردم که اعتراضات گسترده‌ای را در پی داشته و ... این لیست را می‌توان همچنان ادامه داد. از سال ۱۳۹۱ تاکنون تشدید تنش‌های بین‌المللی و تحمیل تحریم‌های فراگیر علیه ایران ضربه‌ی سختی بر پیکر اقتصاد کشور وارد آورده که در سال ۱۴۰۴ با آغاز جنگی تمام‌عیار و در سال ۱۴۰۵ محاصره دریایی ایران اوضاع اقتصادی وخیم‌تر شده است. در چنین شرایطی گرایش به سرمایه‌گذاری کاهش یافته و بخش بزرگی از فعالان اقتصادی در کشور تلاش کرده‌اند که سرمایه‌های مادی و فکری خود را از محیط پرخطر ایران دور کنند.

بر اساس اطلاعات منتشره از سوی بانک مرکزی، سرمایه‌گذاری در فاصله سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۲، به قیمت ثابت سال ۱۳۹۵، روند نزولی داشته و حدود ۴۴ درصد کاهش یافته است. سرمایه‌گذاری در ماشین‌آلات و تجهیزات منفی ۵۲ درصد و در ساختمان منفی ۳۶/۵ درصد بوده است. همان‌گونه که در نمودار شماره (۱) ملاحظه می‌شود از سال ۱۳۹۷ به بعد سرمایه‌گذاری به‌سختی قادر به جبران استهلاک سرمایه بوده است. به سختی دیگر توان سرمایه‌گذاری در بنگاه‌ها به‌شدت کاهش یافته و فرسودگی در بخش بزرگی از زیرساخت‌ها، ماشین‌آلات و تجهیزات در کارخانه‌ها و شبکه‌ی حمل‌ونقل مشهود است. افت سرمایه‌گذاری در اکتشافات معدن (منفی ۸۵/۷ درصد) نشانگر توقف سرمایه‌گذاری در بسیاری از معادن کشور است. بر طبق تعاریف نظام حسابداری ملی تأیید شده توسط سازمان ملل متحد که از سوی تمامی کشورهای عضو این

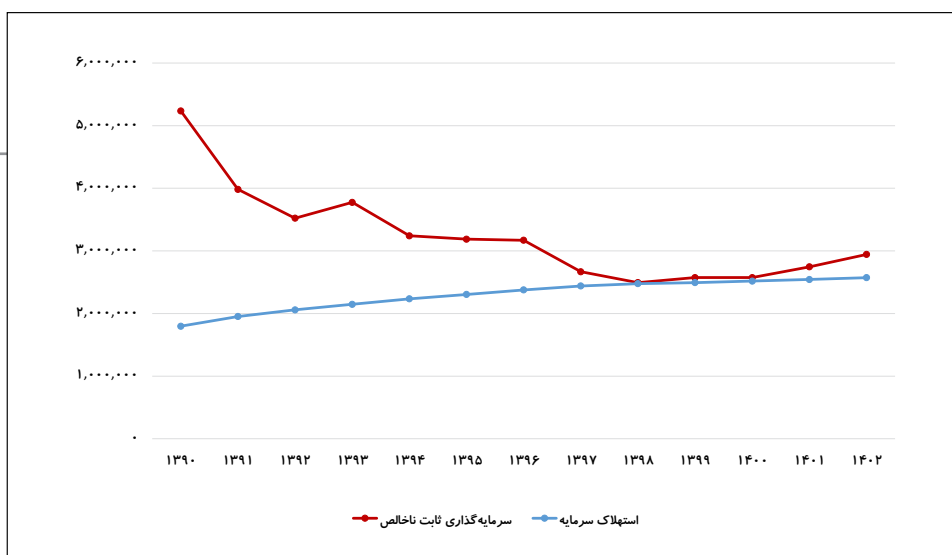
دکتر زهرا کریمی

عضو بازنشسته هیأت علمی دانشگاه مازندران

در اقتصاد کلاسیک یکی از مهم‌ترین وظایف دولت ایجاد محیط کسب‌وکار مناسب برای بخش خصوصی است. هرچند کینزین‌ها وظیفه حفظ تقاضای کل و مقابله با نوسانات اقتصادی را از دیگر وظایف اساسی دولت دانسته‌اند ولی در مورد نقش دولت در کاهش ریسک سرمایه‌گذاری در مکاتب مختلف اقتصادی اختلاف نظری وجود ندارد. سرمایه‌گذاری پر نوسان‌ترین متغیر کلان اقتصادی است. مصرف، هزینه‌های دولت، واردات و صادرات نیز عمدتاً در پی تأثیر نوسانات سرمایه‌گذاری بر تولید ناخالص داخلی دچار تغییر می‌شوند. انتظارات مثبت صاحبان سرمایه نسبت به تحولات اقتصادی در آینده مشوق سرمایه‌گذاری، رشد تولید و اشتغال است و بالعکس فقدان چشم‌انداز روشن بازدارنده‌ی سرمایه‌گذاری شده و کاهش ظرفیت‌های تولیدی و فقدان فرصت‌های شغلی مولد را در پی دارد.

منبع: بانک مرکزی ۱۴۰۵

نمودار شماره (۱): سرمایه‌گذاری ثابت ناخالص و استهلاک سرمایه (قیمت ثابت سال ۱۳۹۵)

(سالانه منفی ۱/۴ درصد) بوده است؛ به این معنا که بخش کشاورزی در جلب سرمایه برای نوسازی فعالیت‌ها موفقیتی نداشته است. با توجه به جدول شماره (۱) بالاترین میزان افت سرمایه‌گذاری در بخش ارتباطات با رشد منفی ۶۵/۴ درصد (سالانه منفی ۴/۷ درصد) اتفاق افتاده است. با توجه به نقش بسیار مهم اقتصاد دیجیتال در جهان و جاذبه‌ی بالای این بخش برای سرمایه‌گذاران، بی‌ثباتی و بحران اقتصادی مانع از رشد سرمایه‌گذاری در بخش ارتباطات ایران بوده است. پس از ارتباطات بخش نفت و گاز بیشترین کاهش سرمایه‌گذاری را تجربه کرده است. بخش نفت و گاز به‌عنوان ستون فقرات اقتصاد ایران نیز از

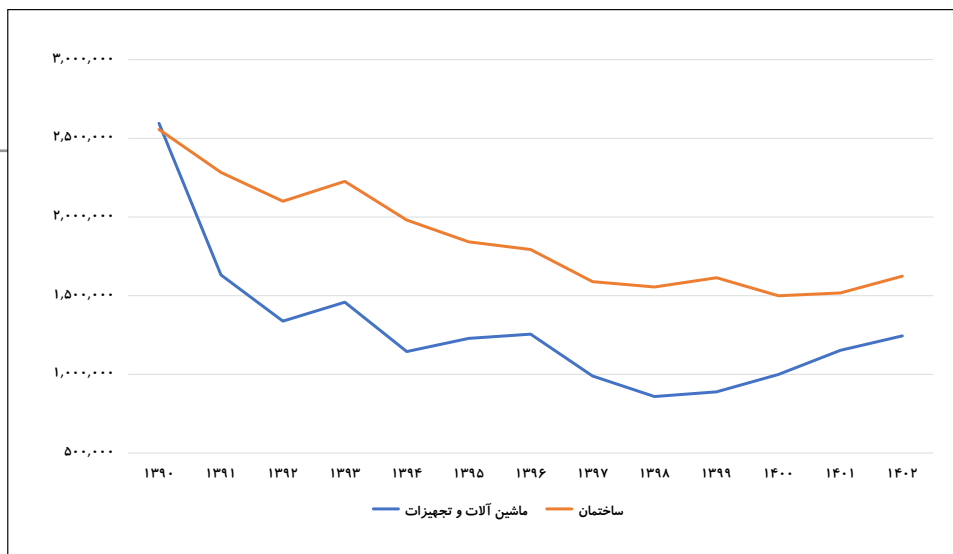
سازمان پذیرفته شده است، سرمایه‌گذاری از دو بخش عمده تشکیل شده است: سرمایه‌گذاری در ماشین‌آلات و تجهیزات و سرمایه‌گذاری در ساختمان. بر این اساس همان گونه که خرید ماشین‌آلات و تجهیزات از سوی بنگاه سرمایه‌گذاری به حساب می‌آید؛ احداث جاده، راه آهن، بندر، فرودگاه و ساخت ساختمان برای کارخانه، ادارات، واحدهای مسکونی و... سرمایه‌گذاری در ساختمان است. همان گونه که در نمودار شماره (۲) ملاحظه می‌شود، سرمایه‌گذاری در ماشین‌آلات و ساختمان در فاصله سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۲ روند نزولی داشته است ولی افت سرمایه‌گذاری در ماشین‌آلات و تجهیزات (منفی ۵۲ درصد) بسیار شدیدتر از سرمایه‌گذاری در ساختمان (منفی ۳۶ درصد) بوده است. با آن‌که از سال ۱۴۰۱ با افزایش درآمد نفت، سرمایه‌گذاری اندکی افزایش یافته، در سال ۱۴۰۲ میزان سرمایه‌گذاری بنگاه‌ها در ماشین‌آلات کمتر از نصف سال ۱۳۹۰ است.

تحولات سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف اقتصاد

در طول سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۲ بخش‌های اقتصاد ایران با کاهش شدید سرمایه‌گذاری مواجه بوده‌اند. کمترین کاهش مربوط به بخش کشاورزی معادل منفی ۱۹ درصد

منبع: بانک مرکزی ۱۴۰۵

نمودار شماره (۲): سرمایه‌گذاری در ماشین‌آلات و ساختمان (قیمت ثابت سال ۱۳۹۵)

صنعتی و معدنی ۵۲/۸ درصد (سالانه منفی ۳/۸ درصد) کاهش یافته و در سال ۱۴۰۲ به کمتر از نصف سال ۱۳۹۰ رسیده است. در جهانی که فناوری‌های جدید پیوسته کمیت و کیفیت تولید را بهبود می‌بخشند، کاهش سرمایه‌گذاری در صنایع به معنای فاصله گرفتن ایران از فناوری‌های نوین، کاهش توان رقابتی تولیدات صنعتی ایران به دلیل استفاده از تکنولوژی قدیمی و ماشین‌آلات کهنه و فرسوده و افزایش فاصله با جهان توسعه یافته است. کاهش سرمایه‌گذاری در آب، برق و گاز به میزان منفی ۵۲/۸ درصد، عامل اصلی در عدم نوسازی شبکه‌ی فرسوده‌ی آب و جلوگیری از نشت آب، تداوم بهره‌وری پایین در شبکه‌ی توزیع برق و عدم گسترش ظرفیت‌های تأمین گاز مورد نیاز صنایع و مصارف خانگی است که در سال‌های اخیر به قطع پیاپی آب، برق و گاز در مناطق مختلف کشور منجر شده و به فعالیت بخش‌های مختلف اقتصاد ایران آسیب جدی وارد آورده است. شبکه‌ی حمل و نقل کشور نیز از افت سرمایه‌گذاری ضربه خورده است. طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۲ میزان سرمایه‌گذاری در بخش حمل و نقل منفی ۴۵/۶ درصد بوده است. هنوز خودروهایی که بیش از ۵۰ سال از عمرشان می‌گذرد در جاده‌ها و خیابان‌های کشور در رفت‌وآمد هستند. بخش اعظم تاکسی‌ها و اتوبوس‌های

وضعیت نامطلوب ناشی از تنش‌های داخلی و بین‌المللی به صورت جدی آسیب دیده است. رشد سرمایه‌گذاری در این بخش منفی ۵۳/۷ درصد بوده است. این آمار به وضوح آشکار می‌سازد که ایران در حفظ و گسترش ظرفیت استخراج نفت طی دوره مورد بررسی ناموفق بوده است. با توجه به این که بخش بزرگی از میادین نفتی و گازی کشور به صورت همزمان از سوی همسایگان (بویژه قطر و عراق) مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد، ناتوانی ایران در سرمایه‌گذاری مکفی به معنای بهره‌گیری کمتر از این منابع مشترک در مقایسه با همسایگان است. در طول سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۲ سرمایه‌گذاری در بنگاه‌های

جدول شماره (۱): رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۲ (درصد) نسبت به قیمت ثابت سال ۱۳۹۵
منبع: بانک مرکزی ۱۴۰۵

فعالیت	۱۳۹۰	۱۴۰۲	رشد طی دوره (درصد)	رشد سالانه (درصد)
کشاورزی	۲۱۲,۴۸۷	۱۷۲,۱۰۹	-۱۹	-۱/۴
نفت و گاز	۱۲۴,۲۲۶	۵۷,۵۲۸	-۵۳/۷	-۳/۸
صنعت و معدن	۹۶۴,۲۱۴	۴۵۵,۳۲۶	-۵۲/۸	-۳/۸
آب، برق و گاز	۲۲۰,۲۰۳	۱۰۴,۰۳۷	-۵۲/۸	-۳/۸
حمل و نقل	۷۳۸,۴۵۷	۴۰۲,۰۸۲	-۴۵/۶	-۳/۳
ارتباطات	۱۰۵,۵۹۷	۳۶,۴۹۸	-۶۵/۴	-۴/۷
ساختمان	۱,۴۱۳,۴۱۵	۹۸۹,۹۹۱	-۳۰	-۲/۱
سایر	۱,۳۷۲,۸۰۳	۶۵۱,۱۰۲	-۵۲/۶	-۳/۸
مجموع سرمایه گذاری و متوسط رشد	۵,۱۵۱,۴۰۲	۲,۸۶۸,۶۷۳	-۴۴/۳	-۳/۲

■ افزایش سرسام آور قیمت‌ها و از دست رفتن بخش بزرگی از فرصت‌های شغلی پایدار به خانوارهای ایرانی فشار سنگینی وارد آورده است. دولت باید از طریق کاهش تنش‌های داخلی و بین‌المللی و با ایجاد ثبات و چشم‌انداز مثبت برای ترغیب کنشگران اقتصادی به سرمایه‌گذاری‌های مولد، اقتصاد را به ریل خود بازگرداند.

شهری و بین شهری فرسوده‌اند و با مصرف بنزین‌های بی‌کیفیت و تولید بیش از حد مجاز آلاینده‌های خطرناک، هوای اکثر شهرهای ایران را بسیار آلوده کرده‌اند. طی دوره‌ی مورد بررسی سرمایه‌گذاری در بخش ساختمان نیز افت شدید ۳۰ درصدی داشته است. طی ۱۵ سال گذشته این بخش با یکی از طولانی‌ترین دوره‌های رکودی خود مواجه گردیده است. ذکر این نکته ضروری است که بخش ساختمان به دلیل داشتن پیوندهای گسترده با دیگر بخش‌های اقتصادی در ایجاد تحرک یا بروز کساد در اقتصاد نقش مهمی ایفا می‌کند؛ بنابراین افول سرمایه‌گذاری در این بخش یکی از عوامل مؤثر در کاهش سرمایه‌گذاری در بخش بزرگی از فعالیت‌های اقتصادی کشور بوده است.

چشم‌انداز پیش‌رو

با وخیم شدن ناترازی در بخش انرژی و قطع برق و گاز اکثر بنگاه‌ها در تابستان و زمستان، وارد آمدن آسیب جدی به کارخانه‌های تولید فلزات اساسی و پتروشیمی در اثر جنگ و حملات هوایی آمریکا و اسرائیل و بروز کمبود شدید نهاده‌های تولیدی مرتبط با محصولات این کارخانه‌ها، قطعاً وضعیت سرمایه‌گذاری از سال ۱۴۰۳ به بعد بدتر هم شده است. از سال ۱۴۰۴ با آغاز جنگ ۱۲ روزه از یک‌سو و تشدید ناترازی انرژی و کمبود تقاضا برای بسیاری از کالاها و خدمات به دلیل کاهش درآمدهای واقعی بخش اعظم مردم از سوی دیگر، بسیاری از بنگاه‌ها، در پی کاهش تولید، به تعدیل نیروی کار اقدام کرده‌اند. بر اساس اطلاعات رسمی در فاصله‌ی تیر تا آبان ۱۴۰۴ از تعداد بیمه‌شدگان اصلی ۶۲۰ هزار نفر کاسته شده است. از این میان ۵۵۰ هزار نفر مزدبگیر و ۷۰ هزار نفر خود اشتغال بوده‌اند. هرچند جنگ در نیمه فروردین ۱۴۰۵ متوقف شده ولی وضعیت تعلیق نه جنگ و نه صلح و تشدید تحریم‌ها در اثر

محاصره‌ی دریایی ایران و فقدان چشم‌اندازی روشن، مانع جدی بازگشت اقتصاد ایران بر روی ریل توسعه و رونق سرمایه‌گذاری است. برخی از بنگاه‌های کوچک و متوسط که سودآوری پایینی داشته‌اند، حتی پیش از پرداخت حقوق قانونی نیروی کار تعطیل شده‌اند. قطع اینترنت نیز به کسب‌وکارهای دیجیتال ضربه جدی وارد آورده و گرایش به تداوم کار و سرمایه‌گذاری در این گونه فعالیت‌ها به شدت تضعیف شده است.

با تداوم ریسک بالا در فضای کسب‌وکار کشور، انتظار می‌رود که بنگاه‌های بیشتری در سال ۱۴۰۵ کارکنان خود را کم کنند. به این ترتیب کاهش سرمایه‌گذاری با افت تولید در کوتاه‌مدت و جلوگیری از افزایش ظرفیت‌های تولیدی در بلندمدت آثار منفی بادوامی بر تولید و اشتغال برجای می‌گذارد. تداوم روند نزولی سرمایه‌گذاری بسیار نگران‌کننده است. با ادامه‌ی کاهش سرمایه‌گذاری، در سال‌های آینده سهم اشتغال غیررسمی، مشاغل غیرمولد با بهره‌وری و درآمد پایین و ناپایدار از کل اشتغال کشور افزایش خواهند یافت که گسترش بیش از پیش فقر و حاشیه‌نشینی، افزایش نارضایتی و احتمال بروز ناآرامی‌های اجتماعی را به دنبال خواهد داشت و انسجام ملی را به خطر خواهد انداخت.

بی تردید مهم‌ترین نقش دولت ایجاد امنیت و ارتقا سطح رفاه مردم است. به دلایلی که در بالا اشاره شد از سال ۱۳۹۰ تاکنون دولت ایران با وجود اعطای یارانه‌های سخاوتمندانه، در جلوگیری از کاهش سطح زندگی مردم موفق نبوده است. افزایش سرسام‌آور قیمت‌ها و از دست رفتن بخش بزرگی از فرصت‌های شغلی پایدار به خانوارهای ایرانی فشار سنگینی وارد آورده است. دولت باید از طریق کاهش تنش‌های داخلی و بین‌المللی و با ایجاد ثبات و چشم‌انداز مثبت برای ترغیب کنشگران اقتصادی به سرمایه‌گذاری‌های مولد، اقتصاد را به ریل خود بازگرداند.

